

El mestre José Sanchis Almiñana (1866-1938)

I. EL MESTRE JOSÉ SANCHIS ALMIÑANO

En la relació de treballs que *Quaderns* ha estat presentant des de la seua fundació, semblava haver-hi un aspecte poc tractat: el que té relació amb la història de l'educació al nostre poble vista a través dels mestres que treballaren a Alaquàs.

Al número XXIII de *Quaderns* i a l'apartat de «Biografies», es va tractar la figura de D. Francisco Forment Serrano –que fou alumne de J. Sanchis Almiñana– contada a partir dels records dels seus familiars i alumnes. Però hi ha unes diferències fonamentals entre el personatge que enguany anem a revisar, i D. Francisco Forment Serrano.

D. Francisco era alaquaser i els seus fills i molts dels seus alumnes viuen, mentre que de D. José se sabia ben poc, sols de l'existència de dues nétes que, segons elles ens contaren, se'n recordaven de ben poca cosa, no sabien on ni quan havia nascut. Tampoc tenien coneixement de quan va morir, perquè elles eren menudetes quan va fer els traspàs i la seua iaia sols els deïa que «*era muy listo y muy buena persona*».

D. José Sanchis Almiñana ha quedat en la memòria dels alaquasers majors i de mitjana edat, com un mestre «enamorat de l'ensenyament». Que va exercir a Alaquàs a finals del segle XIX i principi del XX. Que va ser alcalde durant la dictadura de Primo de Rivera. Que escrivia als periòdics i revistes. Que es preocupava tant pels alumnes que si faltaven a classe anava a sa casa per

saber el per què, i que a l'any 1931, acabada la dictadura de Primo Rivera, es va traslladar a Torrent, on va finalitzar la seua vida professional i on té dedicat un carrer. Tret d'aquestes dades, poc més que algunes anècdotes i records se sabia sobre el personatge.

Per al jovent, José Sanchis Almiñana no és més que el nom d'un carrer o el d'un centre escolar al qual molts han assistit.

Davant aquesta situació es plantejaven diverses qüestions: es podria saber qui era en realitat aquest mestre/personatge? averiguar el seu ideari pedagògic? quina era la tendència política tot i que havia estat alcalde? quin el moment històric en el que es desenvolupà la seua vida i sobretot la tasca docent? quedaven alumnes vius que ens contaren el dia a dia en l'escola?

Per a l'autor d'aquest article ha estat una satisfacció investigar al voltant d'aquest tema, perquè tenia la sensació i el gaudi d'aquell que troba un document desconegut i descobreix fets i raons de la vida de les persones del seu poble.

En la tasca d'investigació ha estat fonamental i inestimable l'orientació i ajuda generosa de Donya Maria del Carmen Agulló Díaz, professora de la Facultat de Pedagogia de València que ens va posar a l'abast tota la informació i bibliografia de què disposava així com, ens va indicar sobre els arxius on podiem trobar-ne més.

Enguany, que s'acompleixen cent quaranta anys del neixement del mestre José Sanchis Almiñana, intentarem respondre a aquestes preguntes i s'acostarem a la seua figura en els camps que hem pogut estudiar a través de la documentació existent: el mestre; l'autor de textos escolars; l'articliste de periòdics i revistes i l'home públic. També farem una mirada als records d'aquells alaquasers que foren els seus alumnes i que ens donaren la visió del dia a dia de classe. A Alaquàs sols en queden tres.

LA VIDA.

José Sanchis Almiñana, segons apareix a la certificació del *quinque libris* realitzada per l'arxiver de la parròquia de Los Santos Juanes de Puçol, va nèixer a les deu de la nit del dia 23 de novembre de 1866. El 25, tres dies després, va ser batejat per D. José Blesa, «*coadjutor de esta parroquia*».

Era fill de José Sanchis Amigó i de Magdalena Almiñana.¹

Tota la família era puçolera, tret de l'avi matern que era de Murviedro, actual Sagunt.

Sobre quina era la professió de son pare, no s'ha pogut trobar cap referència, la família tampoc recorda res, però devia ser home lletrat, perquè la cal·ligrafia i redacció dels documents autògrafs mostren un bon nivell d'instrucció.

La família es va traslladar a València. Es desconeix la data exacta, però sí sabem que en 1884 –tenia 18 anys– a la sol·licitud de matrícula per a cursar primer de magisteri a la Normal de València dona com a residència el carrer Blanes número 3 «*cuarto*» (per pis) 3er. del Districte del Mercat, i en 1885 al carrer de Gràcia 16 «*cuarto*» 4art. vivenda que coincideix amb la del seu fiador: José Sánchis Amigó, son pare .

Francisco Cervera Requeni, *Pistoles*, en una entrevista que se li va fer en l'any 1994 recorda que D. José li havia contat que va estar treballant en una botiga de teles de València i que mentrimentre va estudiar la carrera de mestre.

La ciutat de València, voltada de pobles d'economia agrària, havia esdevingut a partir de la segona meitat del XIX un centre econòmic de primer nivell, on el comerç i la indústria atreu peonatge i professionals, bàsicament dels pobles de les rodalies, que hi anaven a treballar. En molts dels casos acabaren per establir-se a la capital. Tal vegada fora aquest el cas de la família Sánchis Almiñana.

Eixe any de 1884, José Sanchis Almiñana sol·licita realitzar l'examen d'ingrés a la Normal de València, doncs «... *cree hallarse impueto en las materias que constituyen la instrucción primaria elemental i deseando empezar los estudios de Magisterio: Solicita...se digne admitirle...á los examenes de ingreso...*»

Segons el costum de l'època, per a iniciar estudis i matricular-se a la Normal, havia d'aportar, i així ho fa, la següent documentació:

¹ Als documents que s'han revisat, apareix indistintament Almiñana i Almiñano. La primera vegada que apareix amb «a» és a la partida de bateig i després a l'expedient d'estudiant. Quan obté el títol de mestre superior es retorna a la «o».

— Autorització autògrafa paterna, doncs «*deseando dicho mi hijo dedicarse á ella, (la carrera de Magisteri) le doy el competente permiso á fin de que se le admita en el primer curso del presenta año*» La signa José Sanchis Amigó, son pare. La lletra de l'autorització i la de la signatura són idèntiques.

— Partida de naixement i consegüent bateig. Còpia manuscrita que signarà D José Blasco, «*presbítero coadjutor de esta parroquia...*» Com que no existia encara el Registre Civil, el naixement i bateig s'anotaven al mateix llibre: el *quinque libris* parroquial.

— Certificat com que «*ha observado siempre buena conducta*», que signa l'alcalde del districte del Mercat D. Francisco Luna. En aquesta certificació no coincideix la lletra de la signatura amb la del document, el qual escriuria una altra persona i signaria l'alcalde.

— Certificat mèdic com que no «*padece enfermedad alguna constitucional crónica, gozando de buena salud*». Certifica D. Francisco Roca Sanchis, Licenciado en Medicina y cirugía de la villa de Puzol.

Admesa la documentació realitza l'ingrés a la Normal. Durant els cursos 1884/85 i 1885/86 aprova les matèries corresponents a primer i segon curs dels estudis de «*Maestro de primera enseñanza elemental*», així com la revàlida amb la nota de «*Aprobado*».

Al 1886/87 sol·licita cursar 3er. any de «*Maestro de primera enseñanza superior*». Una vegada aprovades les assignatures suplica matricular-se en la revàlida superior. Al juny de 1887 s'examina i aprova. Així obtindrà la titolació per a poder exercir de mestre.

És força interessant observar els temes i problemes que proposaren els examinadors per a la revàlida. Aquestos temes tenien relació amb el món real que els mestres anaven a trobar en incorporar-se a la docència. Veieu-ne alguns.

De pedagogia general i organització escolar, els temes proposats van ser tres: «*Diferencias entre la educación i la instrucción*»; «*Los sistemas de enseñanza*» i «*La distribución del tiempo en la escuela*».

En matemàtiques s'hi proposen problemes d'àlgebra i coneixement del nou sistema mètric decimal de peses i mesures. Cal observar que aleshores, encara la immensa majoria de valencians contaven, pagaven i pesaven en lliures, xavos, aguiletes, mitjarmuts, arroves etc. Calia doncs, que els mestres conegueren l'antic i el nou sistema, per tal d'ensenyar les noves generacions a contar, pesar i medir amb el sistema mètric decimal.

Llegiu el problema de l'examen i que Sanchis Almiñana va realitzar correctament: «*Sabiendo que la fanega tiene 55'5 ls. se pregunta cuánto valdrán 28 fanegas y 9 celemines de trigo a 2'25 pesetas el Dl*».

Per a didàctica de l'Aritmètica el tema va ser: «*Objeto de la Aritmética; su importancia desde el punto de vista intelectual y moral*». De la lectura de l'exercici es desprèn que a criteri de l'examinador, Sanchis Almiñana desenvolupa el tema bastant bé, tot i demostrant conèixer els mètodes d'ensenyament de més actualitat com ara el de Pestalozzi, en boga a finals del segle XIX.²

Com a complement de la seua formació, era una qüestió importantíssima per al mestre realitzar una excel·lent cal·ligrafia, aspecte molt valorat per la societat del XIX i XX. Els alumnes de D. José diuen que ell la tenia molt bonica i volia que tots la tingueren també. Com exemple, observen l'exercici preciosista que va realitzar a l'examen de revàlida.

Potser fora el moment de desfer la creença que hi havia des del segle XIX al voltant de la pobra formació dels mestres. Res millor que la lectura de les matèries curriculars que constituïen el pla d'estudis a la Normal. Als Arxius de la Universitat de València i al General de de l'Administració d'Alcalà de Henares s'hi troba la «*Hoja de estudios*» corresponent als tres cursos de carrera de Don José.

S'hi pot concloure que els mestres rebien una bona formació científica i pedagògica d'acord amb l'època. Aquesta formació els habilitava per a incidir molt positivament en l'educació i instrucció dels ciutadans dels pobles on anaven a exercir, pobles agrícoles, amb un alt nivell d'analfabetisme i absentisme escolar i on, en molts dels casos, l'única font prestigiosa d'informació i formació era el mestre.

² Per a més informació sobre els temes proposats en la revàlida de Magisteri, cal consultar: MAYORDOMO, Alejandro, *La Escuela Pública Valenciana en el siglo XIX*, Conselleria de Cultura, Educació i Ciència, Pàgines 107 i ss.

MESTRE D'ALAUÀS.

Hem escrit més amunt, que D. José va acabar els seus estudis de magisteri en juny de 1887. Aleshores es plantejaven noves preguntes: Què va fer tot seguit, des del punt de vista laboral? Va continuar de botiguer? Es va dedicar a la docència? I si era així, quan va ingressar com a funcionari del Ministeri? On havia exercit abans d'arribar aquí? En quin any va pendre possessió de l'escola d'Alaquàs?.

Amb aquestes preguntes, vam accedir a l'expedient professional de D. José, dipositat a l'Arxiu General de l'Administració d'Alcalà de Henares. Allí ens desplaçarem i efectivament, al codi (5)1.30 Caixa 32/6022 estava el que es buscava, encara que incomplet.

S'hi troba un document pel qual D. José sol·licita al Ministeri que se li reconeguen els drets, pel que fa al còmput de serveis i en conseqüència a efectes econòmics, del temps que va exercir com a mestre interí, a la Casa de la Misericòrdia de València amb el sou de 900 pessetes. Especifica a la sol·licitut que per a la Casa de la Misericòrdia se li nomenà com a mestre interí el 5 d'octubre de 1887 i va ocupar el lloc des del 12 d'octubre de 1887 fins al 30 de maig del 1890 en què «...se le nombra maestro por oposición de la escuela de Alacuás».

Malgrat que la seua demanda va ser rebutjada en quant a l'aspecte econòmic, sí se li van reconeixer el temps d'interinatge que computaria a l'hora de concursar o a la de contabilitzar anys de serveis.

La importància d'aquesta data rau, per a nosaltres, en que així sabem que D. José va vindre al nostre poble l'any 1887 quan tenia vint-i-quatre anys. Aquí va romandre fins acabar el curs de l'any 1930 que es va traslladar a Torrent on es va jubilar. N'havia complit seixanta-quatre.

Durant aquestos quaranta-tres anys D. José va tindre una vida activa en diversos camps. Es va casar amb D^a. Felisa Alegre Jarque, una senyora de Manzanera, amb la qual va tindre dos fills: un xic que va morir als vint i tres anys i una filla: D^a. Araceli Sanchis Alegre. Va ser articulista en periòdics i revistes professionals. Escrigué llibres de text de geografia i història d'Espanya, de gramàtica, d'aritmètica. I cosa ben curiosa, als jocs Florals d'Alaquàs de

l'any 1920 va presentar un poema *llecara* –«Araceli» a l'inrevés– i que va guanyar el III premi extraordinari.³

Com a President de «*La Junta de Maestros Nacionales de la provincia de Valencia*», va ser un gran defensor dels drets econòmics i laborals dels mestres. Com molts companys del seu temps va tindre càrrecs polítics.

La seua filla es va maridar amb l'apotecari de Manzanera D. Ezequiel Sebastián Villarroya i en jubilar-se, se n'anà a viure amb ella a Manzanera, on va fer el traspàs i va ser soterrat el 19 de maig de 1938. Tenia 72 anys.

AUTOR DE LLIBRES DE TEXT PER A L'ESCOLA I D'ALTRES.

Era un home, la formació del qual responia als cànons del XIX. En conseqüència li era difícil evadir-se de la visió romàntica del món, de la literatura i dels fets històrics que ell interpretava amb una forta ideologia catòlico-conservadora que va mantindre durant tota la vida. Així s'observa de la lectura dels textos, i així ho diuen les seues nétes Araceli i Mª Carmen Sebastián Sanchis, que ho havien escoltat de la seua iaia Felisa.

Els llibres que va escriure estaven adreçats als alumnes de les seccions en que estaven estructurades les escoles. També els feia servir en les classes nocturnes per adults.

La presentació didàctica i l'orientació pedagògica dels textos és, com el costum de l'època, catequètica: una retafila de preguntes i respostes que l'alumne havia de dependre de memòria. D. José valorava l'ús de la memòria, sempre que s'acompanyara amb la comprensió del text.

Aquí està la relació que s'ha pogut aconseguir dels textos dels quals és autor. Es desconeix si n'hi han més.

— *El Moralizador. Lecturas eminentemente Educativo-Instructivas destinadas á las secciones superiores de las Escuelas de primera enseñanza diurnas y nocturnas.* Librería de Pascual M. Villalba, València 1910.

³ FERRER SIMÓ, Concepció, «Els Jocs d'Alaquàs de l'any 1920...», *Quaderns d'Investigació d'Alaquàs*, 1990.

—*Rudimentos de Geografía*. Librería de Pascual M. Villalba, Valencia, 1916.

—*Rudimentos de gramática castellana*. Librería de Pascual M. Villalba, Valencia, 1918.

—*La civilización española: Lecturas históricas sobre los hechos culminantes reveladores de las glorias de nuestra patria, destinadas á las escuelas primarias*. Editorial Domenech y Taroncher. València, 1918.

—*Historia de la Civilización Española*. Tomo II, 1919.

—*El natalicio del Eterno Rey*. Pasaje histórico bíblico en dos actos y tres cuadros, escrito en prosa y en verso.

Aquesta obreta es representava en Ca «*Les Xaparretes*», al carrer de Sant Hipòlit que era «*El Teatret*» del poble. Abans el teatre es feia al tercer pis de la casa de l'advocat Palop Guillem enfront de la farmacia del carrer Major.

—*El Romanticismo como dorado acicate de la cultura humana*. Editorial Yagüe, Madrid, 1934.

A més a més usava:

—*Urbanidad para niños* de D. Pablo Serrano. De l'any 1900.

—*Catecismo Histórico o Compendio de Historia Sagrada* por el abad Claudio Fliuri. Librería de la viuda e hijos de Villalba, Valencia 1919.

—*Viva España. Monólogo donde se representa un cuadro de la guerra de África*.

Aquest text el recitava el seu fill en «*El Teatret*», segons recordaven els seus alumnes Francisco Cervera i Miguel Montoro ja morts.

D'entre els textos dels quals és autor, D. José va sol·licitar al Ministeri, que *El Moralizador* i *Rudimentos de Geografía*, es declararen «*de utilidad pública*» doncs a València havien estat premiats en l'Exposició de 1909 pel seu valor docent. El premi suposava a més a més del prestigi professional, uns guanys ben necessaris per a ell i la seua família. Amb la sol·licitut va trametre a

Madrid un exemplar de cadascun dels llibrets per tal que foren examinats i aprovats en el sentit que sol·licitava. Aquestos exemplars són els que s'hi troben a Alcalá de Henares.

La resolució a la seua demanda va ser denegatoria, el jurat que havia de declarar-los d'utilitat pública no ho va considerar així, tot i argumentant que «...tales publicaciones no aportan nada nuevo».

Home sempre preocupat per la cultura escriu en un l'article publicat a *Las Provincias* el 31 de març de 1934 –ja viu a Torrent– que «...en España no se lee.» Tal fet, repercuteix en l'edició de *llibres*, per això: «Digamos que para todo escritor y lo mismo para los editores, toda renuncia a la publicación de una obra literaria es un dolor...» «Y esto ocurre en toda clase de publicaciones alcanzando por modo extraordinario a la enseñanza primaria, o sea a los textos infantiles de los que no es posible prescindir».

Cal recordar que el Govern de la II República va tindre com un dels objectius prioritaris l'ensenyament i la culturització dels ciutadans. És lògic que, preocupat per les idees que es vessaven als textos escolars calia revisar-los abans d'autoritzar-los. Els textos existents al mercat fins aleshores, estaven en eixe procés de revisió, i, encara que D. José és partidari de la «*censura para los libros de texto... debería reducirse a denegar la aprobación a las -publicaciones- consideradas como esperpentos pedagógicos o de ideas en repugna con el régimen consolidado*».

Fins l'any 1934 –i en tenia seixanta-huit– va compaginar la tasca docent amb l'escriptura de *llibres*, i les col·laboracions a *Las Provincias* fins el 1935.

ALCALDE D'ÀLAQUÀS.

José Sanchis Almiñano, no sols es va dedicar a l'ensenyament. També participà en política –la docència sempre ha estat cantera de polítics–. Tenia el «desig d'implicar-se en la vida cultura, política i social, trencant els estrets cercles professionals i servint-se de tota mena d'institucions i associacions... No serà infreqüent trobar-los –els mestres– exercint carrecs polítics de regidors, alcaldes, o membres d'institucions polítiques... pronunciant conferències... creant revistes...»⁴ Aquesta preocupació pròpia dels mestres progressistes

⁴ MAYORDOMO, Alejandro i AGULLÓ, M^o. Carmen, *La Renovació Pedagògica al País Valencià*, Universitat de València.

que veien la política com un mitjà de canviar i amillarar la situació dels ciutadans, també la va sentir D. José, però des d'un plantejament distint i de caire conservador. A l'alcaldia va accedir l'any 1923 i va ser batlle fins al 1930.

Durant la seua vida va conèixer la Restauració monàrquica, la Dictadura de Primo de Ribera, la II República i la Guerra Civil. Políticament, simpatitzava o va formar part de la *Unión Patriótica*, juntament amb el seu company Ricardo Vecina López, i de *La Derecha Regional Valenciana*, partit polític fundat per Luís Lucía en març de 1930. A aquest partit pertanyien la major part de la petita i mitjana burgesia i l'aristocràcia terratinient valencianes d'ideologia catòlico-conservadora, molt d'acord amb el pensament de D. José. El partit era continuador de les organitzacions catòliques anteriors. Figura característica, per la seua relació amb el poble era Donya Isabel Lassala, ama del castell, que militava en la *Derecha Regional Valenciana*.

La *Derecha Regional Valenciana* tenia representació en quasi que tots els pobles valencians. La seu d'Alaquàs «...es trobava dalt de l'armeria de Montoro al carrer Major, en un pis propietat dels capellans de Sagunt José María i Ismael Lerma Martínez».

El caciquisme havia estat decantant fins aleshores, els resultats de les eleccions cap als propis interesos. La *Derecha Regional* es va integrar en la *Confederación Española de Derechas Autónomas*, la CEDA. El programa polític es va centrar en la defensa dels drets de l'església catòlica, a la qual consideraven que atacava la República, i en oposar-se a la reforma agrària. L'acció de la CEDA serà fonamental per al fracàs de la brillant experiència republicana i el triomf a València del malhaurat cop militar del 1936.

No hi ha constància de l'existència a Alaquàs de documentació municipal sobre l'època. És de suposar que s'expoliaria en la postguerra i es trobarà a Salamanca. Si alguna vegada retornen els documents, i algun investigador els estudia, es podrà compendre millor el personatge i la seua actuació en aquell moment històric.

Però per què se'n va anar D. José d'Alaquàs després de tants anys? Les persones amb les quals m'he entrevistat i que visqueren aquells moments o escoltaren els comentaris dels seus familiars, diuen que «...per a D. José va ser un error *posar-se* en política, perquè era un home que tenia molt de prestigi com a mestre, però políticament va ser molt criticat i va fer molts errors». No recorden quins errors.

«Don José, d'alcalde ho passà molt mal. Jo sentia que havia pegat una *becà* que el va perjudicar molt a ell com a persona, no com a mestre». L'informador no va saber dir en què consistia la *becà*. Potser no ha volgut dir-nos-ho.

«...Ell clavà la pata per fer-li cas al tio Neno... per tirar la torre...Va consentir que tiraren la torre. El castell era d'un tal Gil que tenia una serreria en València i s'ho va quedar per a tirar-ho. Abans era de D. Julio, (?) i Gil li'l va comprar per la fusta». Com a conseqüència d'haver-se tirat la torre ...«Se mogué en València el Centre de Cultura i vingueren dibuixants i periodistes que protestaven i escrivien en els diaris, això seria per l'any 1927 ó 1928, i per això es va declarar monument nacional, per a que no es tirara. Quan vingué lo de Berenguer el destituiren i entrà el tio Terencio, i després la República»⁵

«...En principi no era de ningun –dels casinos–, però ell es decantà pel Casino Blau, que era la *Unión Musical de Socorros Mútuos*, que estava dalt de la casa de l'advocat Palop Guillen enfront de la farmàcia del carrer Major. Quan vingué la Dictadura –parla de la de Primo de Rivera– als del Casino Blau els donaren els puestos –concejalies i alcaldia– i quan es girà la tortilla fon al revés els donaren els puestos als del Casino Roig, que era la Banda Musical Primitiva on ara està l'Ateneu. Jo sentia que li feren la vida imposible, «que l'oposició li feia la vida imposible». Aleshores D. José «se n'anà de mestre, no ho acceptà. I no és que el tiraren, però no estava tan a gust com antes».

Francisco Moret Alòs recorda que son pare i ell li portaren els mobles en el carro i l'haca a Torrent, al carrer de la Ermita a on està l'Ajuntament.

PRESIDENT DE LA *JUNTA DE MAESTROS NACIONALES*

Com que veritablement D. José era persona coneguda i tenia prestigi entre un sector del magisteri valencià, al 1921 va ser elegit president de la *Junta de Maestros Nacionales de la provincia de Valencia*, organització de caire conservador dintre la Federació d'Associacions de Mestres Nacionals de Llevant,

⁵ Rafael Roca Ricart ha demostrat al volum XXIII de *Quaderns*, que la torre va ser enderrocada l'any 1928. Avui en procés de reconstrucció i restauració.

i en la qual, a semblança de la resta dels moviments obrers s'havia organitzat part del magisteri valencià.

Altres mestres de la Federació, pertanyien a sindicats com la CNT o la UGT, que esdevingué, durant la II República el sindicat majoritari del magisteri. Aquests mestres progressistes, eren els qui portaven un programa de reivindicacions laborals i de renovació pedagògica per al magisteri i que participaven en política.

El salt definitiu de D. José a la popularitat havia estat amb motiu de l'assistència en 1920 a l'Assemblea que organitzà la Federació a Alacant. En ella es pretenia «orientar-nos en els grans problemas educatius»⁶

En l'article publicat a *La Tribuna del Magisterio* el 21 de gener de 1921, a més a més de donar les gràcies per l'elecció «*inmerecida*», Sanchis Almiñana, a la pregunta de quin és el seu programa contesta: «*Programa? Concretamente ninguno. Pero en síntesis de antiguo lo tengo escrito en el corazón. Paz, unión y trabajo.*».

El càrrec li va permetre influir, crear opinió i actuar en diversos fronts. Sobretot va ser un reivindicador incansable dels drets salarials, que ell no veu com un fet sindical, sinó com la justificació d'una injustícia ancestral.

És que els temes econòmics havien estat durant tots els governs, en la punta de llança de les reivindicacions del magisteri. Des de temps immemorial, els mestres havien estat mal pagats pels municipis, la qual cosa els féia passar gran quantitat de penúries i de vegades autèntica fam.

Veja'm per exemple, com en 5 de maig de 1921, acabat d'estrenar el càrrec de president aboga, en article publicat a *El Magisterio Valenciano*, per què se'ls pague bé als mestres jubilats, que tenien un subsidi precari: «*¿Y será posible dejar vivir así a nuestros ancianos compañeros? ¿Y será consentida tamaña iniquidad? No, no; de ninguna manera debe ser*»... «*Por gratitud, por justicia, por caridad debemos prestarles todo nuestro apoyo, toda nuestra influencia. Sí, sí, la prestaremos*».

⁶ MAYORDOMO, Alejandro, *La Escuela Pública Valenciana en el siglo XIX*, Conselleria de Cultura, Educació i Ciència.

El problema econòmic s'havia intentat resoldre des de feia temps. Al setembre de 1857, Isabel II havia sancionat la *Ley de Instrucción Pública* que signà el Ministre de Foment, Claudio Moyano.

En la coneguda com «*Ley Moyano*», se regulava l'obligació d'incloure el pagament dels mestres als pressupostos municipals. Però «...*apenas ha transcurrido un año desde la promulgación de la Ley Moyano, el Gobernador Civil de Valencia, Antonio Méndez de Vigo denuncia –entre altres coses– que 137 pueblos presentan descubiertos en las dotaciones de enseñanza primaria*»...«*Pocos años después una circular del Gobernador Civil Joaquín Peralta envía una nueva circular a los alcaldes en la que ...he visto con disgusto el lamentable atraso con que se efectúa el pago de los maestros de enseñanza primaria*»

També els mestres valencians comencen a presentar reivindicacions sobre la situació econòmica tan precària en la que estan. A *Las Provincias* del 16 de desembre del 1870, en l'apartat de «Noticias Locales» apareix una nota: «*Los maestros de las escuelas públicas de nuestra ciudad han publicado un manifiesto dirigido a todos los profesores i en especial a los de la provincia para formar una especie de liga que tendrá por objetivo denunciar todos los abusos e infracciones legales de los municipios ...pues por desgracia hemos llegado a unos tiempos en que algunas municipalidades se creen autorizadas para cometer toda clase de vejaciones con los pobres maestros de escuela...*»

Vist que molts municipis no feien cas de l'advertència de la Comissió Provincial, es van imposar denúncies als pobles morosos. L'any 1872, l'Ajuntament d'Alaquàs va haver de pagar 292.50 pessetes amb el recàrrec del 5% diari «*por no haber satisfecho los haberes de los maestros, cuyos correctivos deberían hacerlos efectivos en los Juzgados de primera Instrucción*» ⁷

Al 1885 la Junta Provincial continua queixant-se de que molts Ajuntaments continuen estant morosos. Val a dir que el d'Alaquàs ja havia liquidat el deute doncs no apareix a la llista d'impagats. Era aleshores alcalde Lluís Medina García, conegut com *Lluiso el Coco* que va crear les primeres Ordenances Municipals al 1880, publicades a *Quaderns* el 1986.

⁷ MAYORDOMO, Alejandro, *La Escuela Pública Valenciana en el siglo XIX*, Conselleria de Cultura, Educació i Ciència.

A partir de 1896, i a ran de l'Assemblea Pedagògica que es va celebrar a València ja es reivindicava que el pagament del sou dels mestres havia de contemplar-se des dels pressupostos estatals i no pas pels municipals, que pagaven, com hem vist, malament, poc i a destemps. Municipis en mans de cacics, als quals els interessava poc la instrucció i el progrés cultural dels ciutadans. L'analfabetisme als pobles de l'Horta de València segons *El Anuario Estadístico de 1900-1901* era del 85 64%.⁷

Després de tanta penúria, gràcies a les reivindicacions dels mestres, s'havia aconseguit que el pagament es realitzara des del poder central de l'estat i a través d'un habilitat. Ara tocava reivindicar els drets del jubilat. D. José va ser un més dels que des de la seua Associació reivindica l'estabilitat econòmica per a tots.

El professorat tenia pànic de què es tornara a situacions anteriors. En la ponència que el Sr. Martínez Martí, llegeix a l'Assemblea Pedagògica Regional de novembre de 1902 escriu: «*Asegurado ya el pago por el Estado, aquel pavoroso problema, –el pagament pels municipis– que fue vergüenza de nuestra nación y rémora de nuestro progreso*». No econòmica –a final del mes es cobrava– i que així el mestre era menys manipulable, es podia tornar enrere, doncs quedaven garantides dues reivindicacions: estabilitat i llibertat.

L'IDEARI EDUCATIU I LA INSTITUCIÓ LLIURE D'ENSENYAMENT.

Parlar de la pedagogia de finals del XIX i primeries del XX és trobar-se amb la Institució Lliure d'Ensenyament. Des del 1876 fins al 1936, les idees de la Institució estan presents i seran punt de mira per al magisteri, bé per alabar-les, bé per desprestigiar-les, bé per a rebutjar-les. En cap dels casos els mestres van a estar indiferents.

José Sanchis Almiñano va exercir el magisteri en els moments més actius de la Institució. Ell ja era un professional conegut i respectat. Home preocupat pels corrents educatius de l'època coneix i opinarà sobre ells, però és a partir del nomenament com a President de la «Junta» que les seues opinions les farà més paleses i anirà vessant-les als articles de les revistes i periòdics en els quals va escriure.

La I.L.E, fundada a Madrid el 29 doctubre de 1876 va nàixer com un intent més de regenerar moralment la societat, així com formar a través de l'educa-

ció, «l'home nou» que propugna la filosofia krausista. L'home nou, cal que estiga capacitat per a fer front a la crisi d'aquesta societat, i allò més important, superar-la tot i propugnat un model de convivència individual i col·lectiva més racional, més ètic i més humà.

La decisió de crear la I.L.E. és de D. Francisco Giner de los Ríos i els seus amics Gumersindo de Azcárate i Nicolàs Salmerón. Es tractava de fundar un centre d'educació en llibertat, sense controls ni ortodòxies. «*Esta Institución* –es va anomenar així perquè al no existir controls, no podia anomenar-se legalment Institut ni Universitat, per això el nom d'Institució– *es completamente agena a todo espíritu e interés de comunión religiosa, escuela filosófica o partido político, proclamando únicamente el principio de la libertad e inviolabilidad de la Ciencia y de la consiguiente independencia de su indagación y exposición respecto de cualquier otra autoridad que no sea la de la conciencia*» (Article 15 dels Estatuts fundacionals).

Com que es tractava d'un centre privat, no tenia, ni els fundadors el volien, cap suport econòmic estatal. La Institució havia d'autofinçar-se.

Els primers anys van ser força difícils per les dificultats no sols econòmiques sinó que també d'incomprensió. La societat espanyola immersa en una forta crisi econòmica i social, sotmesa al caciquisme i amb un alt percentatge d'analfabetisme, no estava preparada per a entendre «els il·luminats» que presentaven unes idees educatives que conduïen a canvis estructurals i organitzatius tan revolucionaris.

Les dificultats legals s'acabaren quan el 1907 el Ministeri d'Instrucció Pública aprova la *Junta de Ampliación de Estudios*. La creació de la junta i les institucions annexes suposa el reconeixement públic de la tasca de la ILE. A partir d'aleshores el treball d'acció externa, és a dir, treball de canvi social, es canalitzarà a través de «*La Residencia de Estudiantes*», «*El Centro de Estudios Hispánicos*» i «*El Instituto Escuela*», on els intel·lectuals i polítics més prestigiosos donen conferències, discuteixen i ensenyen a la gent adulta. La Institució, esdevé un col·legi d'ensenyament primari i secundari, referent pedagògic per a tots.

En morir Giner de los Ríos el 1915 conviuen dues corrents de pensament entre els homes formats a la Institució que ténen relevància pública i poden incidir en la política: una, la del republicà Alejandro Lerroux que es distingia

pel seu radicalisme, anticlericalisme i violència verbal; l'altra la del reformista Melquiades Álvarez. Els reformistes, s'agruparan en la *Liga para la Educación política Española*, que encara que no té res a veure estructuralment amb la ILE, recull tot el seu pensament pedagògic. No de bades s'havien format en l'ideari de la Institució. A poc a poc, aquestos reformistes, van orientant-se cap al socialisme, tot i modificant el pensament liberal de la Institució. Julián Besteiro i Fernando de los Ríos són els principals representants d'aquesta nova orientació política.

A la *Liga* pertanyeren la majoria dels intel·lectuals de l'època: Gumersindo de Azcárate, Ortega y Gasset, Manuel Azaña, Fernando de los Ríos, Américo Castro, Pérez Galdós, Melquiades Álvarez. El cop d'estat de Primo de Rivera en 1923, els castigarà separant-los dels seus càrrecs. Tots foren represaliats i dispersats.

La *Liga* i els homes i dones que la formaren van representar el darrer intent col·lectiu al segle XX de regeneració social a través de l'educació, i la construcció d'una societat més racional i més humana. La Institució va tancar sense més el curs 1935-36.

Però què era el que s'ensenyava a la Institució que resultava tan revolucionari? Senzillament ensenyaven o tractaven d'ensenyar-ho tot.

La concepció que es té del món és global, unitària i harmoniosa. L'ensenyament ha de ser total, global, indivisible i unitari. L'Educació ha de desenrotllar la persona en totes les seues dimensions.

L'Educació no pot ser purament intel·lectualista, memorística, sols preocupada per l'acumulació de dades i el desenvolupament de la raó. Encara que la raó siga necessària per a què l'home arribe a la maduresa de la consciència de ser persona. Una pedagogia orientada exclusivament al raonament, resulta unilateral i per tant castradora. No és el mateix instrucció: acumular dades i arguments; que educació: formació total.

La Institució és contrària a la divisió dels alumnes en graus i nivells. Tampoc expedix títols ni certificacions. L'educació és un procés en el qual cadascú evoluciona al seu ritme i arriba a unes determinades conclusions vitals. Per eixa causa de la Institució eixiren personalitats d'idearis i tendències polítiques diverses i de vegades contràries. La diversitat és un èxit de la Institució.

L'escola ha de ser neutral, no dogmàtica, laica i respectuosa amb la naturalesa humana en la qual cal confiar plenament. Es consagra el principi d'activitat. No es pot estar allunyat de la vida, l'escola ha d'eixir al món, al carrer. Escola i vida són el mateix. Homes i dones som iguals, amb iguals drets i obligacions.

La figura del mestre és cabdal per a la Institució. El mestre ha de ser segons Giner de los Ríos «cumplidor del seu deure, honrat, amant de la veritat, digne, amb vocació docent, culte, amb instint investigador, sensible a la bellesa» (Article 18 dels Estatuts). Usa com a mètode la «intuïció» que és un do que també pertany a l'alumne. El mestre assumirà «intuïtivament» les característiques, personalitat i capacitats de l'alumne per tal d'anar estimulant el seu desenvolupament, acompanyant-lo en les seues activitats, fomentant la seua maduració i sobretot deixant-lo fer, deixant que aflore la seua personalitat.

Per tal d'aconseguir aquestos objectius el mestre utilitzava allò que la vida real i la natura li ofereixen: l'art, la família, la indústria, la agricultura, el folclor...

El mestre no ha de ser aquell home pujat damunt d'una tarima, segut darre d'una taula que parla i parla mentimentres els alumnes estan seguts i callats sense entendre res. La Institució vol que els mestres estiguen entre l'alumnat, parlant amb ells, discutint si cal, plantejant-los problemes, inquietant-los intel·lectualment, mantenint-los mentalment actius. Veu l'escola plena de vida. Tot açò en un edifici escolar alegre i lluminós. Com pot entendre's aquestos plantejaments xocaven amb la realitat de les escoles de l'època, velles i insuficients.

A *El Magisterio Valenciano* corresponent al 22 de setembre de 1888 un company que signa com P.S. opina que: «*Por lo que atañe a la primaria, y es quizá la que funciona con más regularidad y la que impone mayores sacrificios a su profesorado, no tiene que molestarte nadie en hacer averiguaciones para conocer su estado. El magisterio en masa se encarga de decir diariamente con una sinceridad y nobleza que le honran en sus periódicos, en sus congresos y en sus conferencias pedagógicas que las escuelas están mal, muy mal.*»

Al 1902 a la ponència que presenta D. Ambrosio Cebrián Santos en *La Asamblea Pedagógica Nacional*, referint-se a les escoles diu: «*Los locales de*

que hoy disponemos además de antihigiénicos, por su falta de capacidad, de luz y de alegría, y de antipedagógicos, por no poderse desarrollar la enseñanza convenientemente, influyen en el carácter, en las tendencias, en los buenos hábitos y costumbres de la infancia». (*El Magisterio Valenciano*, número 1247).

Encara al 1921, com que no s'havia fet res per amillorar les instal·lacions, D. José agrairà des d'Alaquàs i en carta adreçada al Governador Civil de València, que haja ordenat als Alcaldes i Junes d'Instrucció Pública «*el exacto cumplimiento de las reglas dictadas sobre higienización y saneamiento de los edificios escolares*». (*El Mercantil Valenciano*, 15 de juliol). La raó l'assistia, vist el tipus d'edifici en el que desenvolupava l'ensenyament a Alaquàs.

La República, màxima propugnadora de la pedagogia institucionalista va tindre als primers anys, com uns dels objectiu primordials l'alfabetització dels ciutadans, la construcció d'escoles i la valoració dels mestres. Tota una altra cosa és el que es va poder aconseguir i per què.

José Sanchis Almiñana, era coneixedor de la problemàtica dels corrents reivindicatius del moment. Assistia i participava en les «Assemblees» i «Converses pedagògiques» que es realitzaven a València. Així, al 1920, la Federació d'Associacions de Mestres Nacionals de Llevant realitza una gran Assemblea a Alacant on hi va assistir. També «en 1923 els mestres dels districtes de Lliria i Torrent, celebren una "Conversa" en aquesta última ciutat... en una sessió dominical en la que participen personatges molt actius dins del moviment professional com Martínez Martí, Sanchis Almiñana,...» (*La Renovació Pedagògica al País Valencià* de Alejandro Mayordomo y Mª Carmen Agulló).

Lluitarà per l'amillorament de les infraestructures escolars, l'augment de dotacions per a les escoles i els mestres. Miguel *el Careto* me digué que «Sempre va ser desig seu que es construïra una escola nova a «La Brisera»,⁸ però no ho va aconseguir».

En molts aspectes combrega amb les idees i reivindicacions dels seus companys de professió, tant és així que dona la impressió de vegades, que estem

⁸ Brisera: Lloc on es porta la «brisa» o pell del raïm, en traure-la del trull. La Brisera era a on ara està el C.P. *Vila d'Alaquàs*.

davant un mestre progressista en la línia de les tesis més avançades. Però no, no podem generalitzar, doncs tota una altra cosa és que en parlem de certs aspectes educatius que coneix, però que no comparteix, sobretot en allò referit a la coeducació, a la religió i a la moral, temes sobre els quals donarà la seua opinió, de vegades furibunda. És la gran contradicció en la que es troba D. José.

Alejandro Mayordomo i Mre Carmen Agulló han agrupat els mestres que feren possible la renovació pedagògica valenciana abans de 1936 en blocs: els precursors; els fundadors o directors de revistes; els que tingueren una presència a les associacions professionals... i així fins a set blocs. Sanchis Almiñana estaria entre els d'aquest bloc associacionista.

Posen els autors com a exemple del grup a Ricardo Vecina López, company de Sanchis Almiñana, assistent com ell a encontres i reunions i el que és més important coincident amb plantejaments ideològics. Un i l'altre tingueren actuacions, càrrecs i conviccions semblants, de tal manera que, amb les diferències específiques de cadascun, podíem estar parlant de D. José quan escriuen:

«Ricardo Vecina, es caracteritza per mantenir principis ideològics conservadors dins d'una aposta per la renovació metodològica de l'escola. La seua militància de dretes i el seu pensament catòlic el conduiria a forts enfrontaments amb bona part dels mestres amb qui compartia ideals renovadors en qüestions pedagògiques, però dins de l'ortodòxia monàrquica i conservadora. Persona molt activa, intervindrà en diversos congressos i conferències....és membre organitzador del Curs d'estiu que se celebrà a València l'any 1918. Com a President de l'Associació Provincial del *Magisterio Nacional*... col·laborà en la *Revista de Pedagogía* –i altres revistes i periòdics– al llarg dels anys 1924 i 1925, on tracta temes que coincidien en els seus plantejaments ideològics amb José Sanchis Almiñana, com ara el de l'autonomia de l'escola o el de la coeducació, la qual condemna d'una manera rotunda. Membre fundador de la *Unión Patriótica Valenciana* va ser nomenat regidor de l'Ajuntament de València en 1924, durant la dictadura de Primo de Rivera.»

Les semblances queden ben paleses.

AUTOR D'ARTICLES.

El mestre Sanchis Almiñana va ser un col·laborador habitual de les revistes especialitzades que es publicaven a València: *Tribuna del Magisterio*, *El Magisterio Valenciano*. A més a més, col·laborà prou sovint –sobretot als últims anys– en els diaris de l'època: *El Mercantil Valenciano* i *Las Provincias*. En uns i altres anirà vessant tota la seua ideologia i manera de veure el món, la política i l'educació. L'anàlisi d'aquest material ens donarà la clau per aproximar-nos a la manera de pensar i la personalitat de D. José.

En el treball es constata en llegir els articles, que don José, de vegades escriu sobre els temes sense massa implicacions. Opina perquè vol o se li demana, però sense massa compromís. No vol implicar-se en «*temas resbaladizos*».

Altres vegades sí es comprometrà, segons qui estiga en eixe moment al poder. Unes vegades argumentarà a favor d'una idea i després abogarà per la contrària. Aquesta contradicció és constant als articles que va escriure. Sols hi ha una excepció: quan es tracta d'aspectes econòmics, de la religió o la moral catòliques. Aleshores sí que es mostrarà enèrgic.

Alguns dels temes que va tractar continuen estant, després de tants anys, d'una vigència i actualitat absoluta. Tal vegada perquè en el seu moment no es solucionaren positivament. S'ha fet una selecció i sols comentarem quatre temàtiques: L'autonomia als territoris de l'estat; les tendències i sistemes educatius; la religió a les escoles i la coeducació.

Article 1.

«**La Autonomía de las regiones y la Enseñanza Primaria.**» Publicat a: *Tribuna del Magisterio* el 3 de gener de 1919.

L'article justifica les opinions que va a donar perquè és «*designado inmerecidamente*» per la Directiva Provincial de Mestres, per a què opine sobre el tema. Encara no era el President de la Junta Directiva Provincial.

Per a enquadrar el sentit de l'article, que és resum d'una ponència presentada amb anterioritat, cal recordar breument el moment històric.

Durant l'últim quart del segle XIX i amb la pèrdua el 1898 de l'imperi colonial, esclata una greu crisi d'identitat en la societat espanyola a més a més d'una altra econòmica gestades des de feia temps. Els intel·lectuals de la «Generació del 98» criden per una regeneració cultural, social i política. La regeneració calia fer-se mitjançant una revisió crítica de la pròpia història. Aquesta revisió conduirà, en territoris de l'Estat que tenen una llengua diferent al castellà, com Euzcadi, Galizia, Catalunya i més tímidament a València, cap a un redescobriments d'èpoques històriques en les quals es tenia identitat, autogovern i lleis pròpies.

Front al fracàs d'un estat centralista i centralitzat que ha dut al país cap a la misèria i la pèrdua colonial, va a revifar el desig de retrobar la específica personalitat nacional perduda als segles passats.

El pensament nacionalista, que s'havia gestat al *Romanticismo*, va tenir, en principi, uns components bàsicament culturals enyoradissos –la Renaixença– però ara esdevindrà en plantejaments polítics que van guanyant força als primers anys del segle XX. Recordem que la sublevació franquista del 1936 va deixar en portes l'aprovació de l'Estatut d'Autonomia del País Valencià.

José Sanchis Almiñano, ja a l'any 1919 opina i reconeix «*la importancia del punto a tratar*» però sols ens donarà «*unas pinceladas de brocha gorda*», doncs considera «*...como muchos, que el Regionalismo es el problema que agita hoy en día en todos los ámbitos de España, como en la atmósfera las ondas de aire y en el océano las líquidas corrientes. Y que la magnitud del dicho problema preocupa la mente de nuestros políticos, de nuestros industriales, de los hombres de negocios... y de marcada desconfianza en los demás, sobre todo por cuanto respecta a cierta parte de nuestra nación, que la prudencia no permite nombrar...*»

Una vegada insinuat que el Regionalisme és un problema que preocupa –positivament– tothom, no vol entretindre's en disertar sobre «*cuestiones y temas resbaladizos*». Va a donar –diu– la seua opinió sols en la relació que tinga amb l'escola primària. Vorem com no és exactament així.

A continuació, tot i demostrant els seus coneixements d'història troba, «*el fundamento de un gobierno regional*», front al centralisme espanyol, en les taifes musulmanes i en els regnes cristians que anaven formant-se «*a medida que las arriesgadas huestes de don Pelayo... hacían triunfar sus armas, arrancando a los árabes, los ensangrentados territorios de la Península*».

Arriba al segle XV amb els Reis Catòlics que unifiquen el territori «*llevando en su mente, como el sol, la luz de la idea de la unidad política, la unidad religiosa y la unidad territorial... pero todo esto a costa de perder en el reinado de los Austrias y el primero de los Borbones, cada region sus libertades, sus privilegios, sus fueros, a veces exagerados*». Reconeix que s'ha perdut llibertats i privilegis, però «*a veces són exagerados*».

El centralisme espanyol ve del plantejament històric d'aquests reis, però el temps, el devenir de les idees, els canvis dels costums socials i «*el cataclismo de las naciones* –la primera guerra mundial configura un nou mapa d'Europa– *ha hecho decaer sin duda alguna ese espíritu centralizador*».

D. José pertanyia, com sabem, ideològicament a la *Derecha Regional Valenciana* que reivindicava un nacionalisme jocfloralesc.

«*Ante estas ideas generales, expuestas con el laconismo conveniente a un trabajo de esta índole... se comprenderá, sin embargo, nos sentimos y manifestamos, aunque vâgamente, regionalistas*».

Ara cercarà la complicitat del lector: «*Pero acaso, pregunto yo ¿existe en la hora presente alguien a quien repugne ...la idea de la autonomia de las regiones, es decir, la concesión de esa autonomía?... ¿habrá en los actuales momentos algún español bien informado capaz de rechazar esta idea...?*»

El sentiment regionalista i autonomista és admés «*dejando siempre a salvo aquella beneficosa unidad soñada por el último rey de Aragón y la primera Isabel de Castilla*». Resulta curiós que no nomene ni el nom ni l'ordre dinàstic de Ferran V i sí el d'Isabel I.

La «*unidad*» rebutjada per ell i contrària al regionalisme és, en certa mesura, interesada, perquè el pagament dels mestres, com hem vist més amunt, s'havia aconseguit que fora una competència estatal i té una certa temor a què l'autonomia regional i municipal propugnada pel regionalisme, faça tornar l'època en que es cobrava dels pressupostos locals; de tan trist record.

Per tal de reforçar aquesta idea d'unitat en la diversitat afirma que «*España es una nación de naciones*». També aporta com arguments d'autoritat els de personatges públics amb ideologies diferents. És el cas del conservador Antonio Maura, i dels republicans Salmerón i Pi i Margall. Ell, que semblava

en principi reticent d'expressar les seues idees, acaba essent un home valent. Aquesta valentia es desborda durant la II República tot i malparlant de la política educativa republicana, encara que combregava amb moltes de les seues idees pedagògiques.

Aquesta és una de les característiques més cridaneres, insistisc, de la personalitat de D. José: la contradicció. De vegades sembla conservador i altres innovador. Unes reivindicatiu i altres sumís al poder. Tot dependrà de la temàtica i del moment històric.

L'article que estem analitzant, acaba amb unes conclusions que no em resistisc a transcriure, sobretot per la seua actualitat. Faig la transcripció literal:

Conclusiones (sic)

aprobadas por la Asociación provincial de Maestros de Valencia referentes al problema autonómico.

1ª. El Magisterio primario nacional no debe ser refractario a la concesión de la autonomía a los municipios de particular importancia y a las regiones, fundada siempre esta autonomía sobre la unidad de la patria grande, España.

2ª El problema pedagógico de la Primera enseñanza puede ser beneficiado grandemente, si con la concesión de la autonomía, se atiende a la par que al interés del municipio y de la región en otros diversos aspectos, en el peculiar de la enseñanza, dando un matiz de adaptación y especialización a la obra escolar, con arreglo al carácter, condiciones y necesidades de la demarcación o territorio autónomo.

3ª. La dirección de esta obra y el desarrollo de su plan condensado en un programa educativo, deberá correr a cargo de un organismo departamental, constituido por profesores de la Escuela primaria nacional, con la absoluta exclusión de elementos que puedan representar otro interés que el de la enseñanza.

4ª. La organización del Magisterio nacional debe ser la misma que ahora tiene, siendo su Escalafón general el mismo para todos los Maestros

españoles, percibiendo los haberes del Estado central y respetando el derecho de todo maestro para desempeñar su cargo en todos los ámbitos de la nacionalidad española.

5ª. El Magisterio asociado de Valencia resume su sentir relativo a la autonomía afirmando que la educación y la instrucción primaria debe ser función esencial del conjunto formado por la nación española, si bien proporcionando a la enseñanza aquel carácter particular que cada demarcación autónoma demande.

José Sanchis Almiñano.

Ponente de la Directiva Provincial de Maestros.

Article 2.

«**La necesaria poda pedagògica**». Article publicat a *El Magisterio Valenciano* el 27 d'octubre de 1923.

El 13 de setembre de 1923 és el cop d'estat de Primo i mes i mig després, J. Sanchis Almiñano publica un article que anem a comentar, doncs ens orienta sobre la reacció davant la nova situació política. Aviat serà nomenat alcalde d'Alaquàs. La revista va encapçalada per l'advertència de que: «*Este número ha sido sometido a la previa censura militar*».

D. José va a manifestar en un to força agressiu, com estava en desacord amb la política constitucional sorgida a la Restauració d'Alfons XIII, –tot i que ell era un monàrquic convençut– i com saluda la vinguda del nou sistema que va a salvar Espanya: «*ahora, precisamente, en que bienvenido el cambio gubernamental español... parece dirigir sus rumbos hacia los saludables caminos de la regeneración política*».

En certa mesura és comprensible la seua actitud, doncs per a un home conservador i d'ordre com ell era, la inseguretat pública i sobretot la crisi econòmica que arrastrava l'estat des del final de la Primera Guerra Mundial desmontava els seus esquemes. Els desordres, les vagues i la fam que precediren la Dictadura de Primo de Ribera no estaven d'acord amb la seua idiosincràsia. Tot aquest «desordre» necessita que, usant una metàfora agrària, siga podat com el llaurador fa amb les branques malaltes o seques dels arbres.

«Hay momentos de oportunidad insustituible en los necesarios laboreos humanos que aprovechados por la voluntad de los hombres de honor, puedan sanear los inmundos rincones en la viciada administración de los pueblos».

«Ahora és la más propicia ocasión para que los arriscados hombres del día, quizá feliz para España, empuñen el hacha y la tijera y cual hábiles hortelanos rajen por aquí corten por allá todo el ramaje seco e inútil, el podrido y perjudicial, perjudicial porque contamina con el virus de su ponzoña las partes sanas del hermoso árbol que para nosotros representa la educación pública, el bellissimo árbol de la cultura nacional».

Anem a trobar novament eixa dualitat en D. José. Semblaria que sols està preocupat pels temes relacionats amb l'escola i la cultura, cosa certa, però al mateix temps mostra velada o explícitament de quines coses no relacionades amb l'educació està en contra i de quines a favor.

Què és allò que el «hortelano» –dictador– ha de podar:

«Cantidades relativamente enormes destinadas a mantener ciertos centros y ciertas corporaciones de enseñanza inútiles y hasta perjudiciales... que sólo sirven de ricas guaridas en que se refugiaron muchos parásitos: unos, amigachos de don Fulano; otros, parientes de don Zutano; genticillas que respirando el asfixiante ambiente de una política envenenada... logran, sin probar su suficiencia, disfrutar de los altos cargos del profesorado... deben extirparse del presupuesto de Instrucción esos tumores malignos».

I ara observem:

«No se sabe para qué sirve la Institución libre (el subratllat és seu) de Enseñanza. Tampoco se reconocen las bondades de la Escuela Superior de Magisterio. ¿Y qué diremos de la flamante Junta contra el analfabetismo? No queremos apuntar más. El lector medianamente avisado recorrerá con su imaginación el más largo camino» (Totes aquestes institucions eren filles de la I.L.E.).

L'article acaba amb una soflama d'acord amb la dictadura militar que ell accepta i alaba: *«Venga, pues, la afilada hacha que raje y la tijera que corte en pro-*

vecho de la sanidad espiritual de nuestra amada Patria, ávida de progreso y bienestar».

No tot el magisteri valencià opina de la mateixa manera. El 22 de desembre del mateix any, a *El Magisterio Valenciano* M. Sáez Morilla –mestre considerat com progressista– tradueix i publica un article del *The Times Educational Supplement*, revista del Departament d'Educació dels Estats Units on l'autor informa de les visites girades a escoles europees i valora les metodologies que s'apliquen a eixes escoles considerades com pedagògicament capdavanteres.

Es critica una escola a Brusel·les on «*los niños empezaban y paraban su trabajo a golpe de silbato*». Aquesta escola seria una excepció, i la presenta com allò que no ha de ser. En la majoria de les que es van visitar, és un altre l'ambient que se respira. Així, «*en un orfanato de Cheko Eslovakia, la Escuela Bédale, la más hermosa escuela que he encontrado en Europa*», veu que hi ha «*un tipo de coeducación tan natural, una actitud tan digna y correcta entre muchachos y muchachas, que más no puede pedirse*».

O també

«La Escuela de Glarisseg, en Suiza, admira al visitante por la extraordinaria cortesía, gracia, robustez y alegría de los niños, unido a un gran desarrollo de la personalidad y el carácter».

«Sorprende la libertad que tienen los niños en la escuela del Condado de Lancaster en Inglaterra. Hay un ambiente de libertad muy grande y el programa se hace todos los días según va apareciendo el interés del niño, sin grados ni promociones». En las escuelas de Hamburgo, no hay tampoco planes ni programas. Los niños entran en la escuela y viven allí con el maestro seis horas diarias. No hay menos orden cuando desaparece el maestro que cuando él está delante de los niños». (L'escola ha de entrar en la vida, ha de ser la vida, que propugna la I.L.E).

Informa a continuació sobre els mètodes que s'apliquen en les escoles europees: el Plan Dalton a Inglaterra; Montessori a Inglaterra, Suïssa i França; Decroly a Brusel·les; Cousinet, que ha modificat el mètode de Decroly massa verbalista, a França.

Es pot veure claríssimament que aquestos són els valors i conceptes pedagògics propugnats per la Institució i que la Dictadura de Primo posarà en crisi.

A partir de la Dictadura, D. José escriu menys a les revistes pedagògiques i centra el seu treball publicant als diaris com *Las Provincias* o *La Voz Valenciana*. Els seus articles és fan més agressius i polititzats, encara que no abandona la relació que tenen la política i l'educació.

Article 3.

«**La Pedagogía Patriótica**». Publicat en *La Voz Valenciana* el 26 de febrer 1924.

Quatre mesos després, publica un altre article en la mateixa línia que havia encetat en octubre del 1923. Considera que Espanya està necessitant una regeneració ideològica, una revalorització de la pròpia autoestima de l'orgull de ser espanyol.

Aquesta idea, compartida per tots els components de la societat del moment, és vista des d'òptiques distintes segons el color polític dels ciutadans. L'escola serà pilar fonamental per a la regeneració social que tothom desitja.

Uns voran aquesta regeneració en l'apertura cap als corrents i les idees europees: « *europeizar España*» que propugnen els progressistes. Altres troben les claus de la regeneració en els valors tradicionals de l'època imperial.

«Para obtener tan hermosos objetivos, es indispensable que las inteligencias se hallen preparadas, que la psicología de las multitudes se encuentre pulida por una educación realmente pedagógica, que nunca fue obra del momento el azulado lirio del valle... imposible ser obra de un día la educación de los pueblos, la regeneración nacional».

«La educación para que responda a su más excelsa finalidad, ha de inspirarse, por cuanto hace a lo humano, en el amor al país en que uno vio la primera luz i tomó el primer aliento del aire. Esto significa que la educación del pueblo debe ser patriótica, de puro sabor nacional, sin mixtificaciones...y que todo el proceso de enseñanza pública se desarrolle de con-

formidad con los dictados de una pedagogía propia amasada sin los fermentos importados, desviados del pensar y sentir español... fundada en nuestras costumbres, en nuestras gloriosas tradiciones... La verdadera regeneración de España, con miras a la España clásica, a la España tradicional i gloriosa, está en la Escuela, nutrida, saturada con las mieles del más sano patriotismo.

¿Y cómo, patria mía, llegaremos a verte revestida del centro a la periferia con el sugestivo ropaje de la gualda i la amapola? –la bandera estatal– ¿Cuándo podremos contemplarte, España mía, transformada, rejuvenecida, con los delicados efluvios de ese bello sentimiento vivificador de las almas, regenerador de la raza? ¿Podrá ser esto?»

Acaba el nostre articulista amb aquestes paraules: «*Así parece entenderlo el actual entusiasta gobierno español, en cuyas actuaciones se vislumbran los gratos anhelos sobre el mejoramiento de la educación popular, de la Escuela nacional, de la Escuela patriótica, fortísimo cimientó de una España grande, de la España nueva, tal como la soñaron algunos de nuestros antepasados, inolvidables beneméritos de la patria*».

Front al regeneracionisme aperturista que plantegen els intel·lectuals progressistes, la majoria dels quals han estat educats en els principis de la Institució, està el sector més conservador al qual pertany José Sanchis, i que fomentarà el regeneracionisme tradicionalista.

Un altre tema que tracta és el de la coeducació, que s'havia propugnat des de les organitzacions educatives més avançades pedagògicament. La República valorarà la dona igualant-la davant la Llei a l'home. Tot i considerant-la subjecte de drets i deures. Vejam que opina D. José al respecte.

Article 4.

«**Juicio sobre la coeducación**». Publicat a *Las Provincias* el 29 de desembre de 1931.

La lectura d'aquest article potser seria en l'actualitat causa de nombroses denúncies i manifestacions feministes, però cal posar les coses al seu lloc i al moment històric en què es va escriure.

El 14 d'abril ja ha triunfat la Segona República, i el Govern Constitucional comença a plantejar la seua política renovadora. El President Niceto Alcalá Zamora iniciarà les reformes més importants, l'agrària i l'educativa.

Resulta comprensible que Sanchis Almiñana, amb la ideologia que ja conequem; que ha estat alcalde set anys a Alaquàs en un període conservador; que està dolgut perquè les seues idees polítiques han fet fallida; que s'ha traslladat a Torrent molest per la pèrdua de prestigi; escriga aquest article, tot i argumentant en contra de la política educativa fomentada des del govern.

Referint-se a la coeducació, comença sense més d'aquesta manera:

«Sistema escolar peligroso a la honorabilidad juvenil ha sido este de la coeducación. Forma docente expuesta a las deshonestidades de la inconsciencia y a la más completa evaporación de los delicados perfumes del pudor, que cual tierna florecilla sin resguardo y protección jamás quedará libre de las insistentes acechanzas de sus perseguidores.»

«Medio de enseñanza... cuyos descarados pujos de modernismo...han querido implantar los más atrevidos pedagogos invocando, como en otros tantos asuntos, la simpática y sonora campanada del progreso. ... és difícil, es un imposible, el poder abogar con los trofeos seguros del glorioso triunfo –està insinuant que el govern aboga per la coeducació a la força, perquè té el poder– por el nauseabundo sistema de educación comentado...» Aquest sistema de coeducació, *«proclama la quiebra de la moralidad, en las juventudes lanzadas desde el bellissimo cielo de la inocencia, en el hervidero bochornoso de la pasión, muchas veces irresistible...»*

«¿Que logran sus adeptos implantarlo en algunos países? Ciertamente, como también lo fue su caída más estrepitosa del lado corrupto, vergonzoso, desconsolador».

«El brillo de las teorías sufrió el eclipse que en vano volverán a sostener sus ridículas pretensiones en el sereno campo de la filosofía pedagógica».

I acaba: *«Pero lo cierto es que la historia de los siglos no da señales hasta la época moderna de la idea de unión de los dos sexos, para educarlos en común; siempre se procuró su aislamiento como medida preventiva; porque realmente la coeducación equivale a perversión, corrupción, inmoralidad».*

dad, vicio funestísimo de la naturaleza humana que vilipendia y degenera en los dorados y alegres preludios de la vida».

Sempre en la línea educativa escriu un nou article.

Article 5.

«**El mundo de los niños i su educación**». Publicat a *Las Provincias* el 3 de març de 1933.

Escrit des de Torrent, presenta una visió angelical dels infants, del treball a la classe i de l'escola. El mestre és, en aquestes històries, motivador i proper als alumnes amb els que comparteix l'interés per la ciència. La realitat era ben diferent.

Sobre esta visió de l'escola resulta interessant llegir «*Una lección oportuna*» que va publicar a *El Magisterio español* en tres trameses durant els mesos de maig i juny i juliol de 1919.

Retornant a l'article que comentem, ens presentarà uns alumnes que en eixir de classe van tots junts «*como niveos pomos de florecillas que se cimbrean jugueteando, zarandeando y respirando satisfacción cuando salen de las aulas, cumplidas las ineludibles horas del deber*». Però esta visió de l'alegria i la satisfacció infantil, va a enterbolir-se i anem a vore el per què.

Els xiquets són àngels, la que és veritablement dolenta és la societat, per això:

«Pensamos y meditamos en lo que serán esos lindos capullos ante los inciertos rumores de la actual cultura. –Republicana, clar– Extensos programas sobre enseñanza cívica, naturalista, utilitaria, materialista, en fin. Se aviva el cerebro y se deja casi en reposo los sentimientos estéticos y morales, el sentir religioso del hombre, es decir, los más seguros resortes del bien individual y colectivo.

Porque no hay otra panacea más cierta que la buena educación, la educación cristiana, la ideología católica, base innegable de esa cultura que de los hombres ha hecho tantos héroes y tantos mártires, glòria inmortal de nuestra época.»

La República vol una escola universal, pública, laica i científica. I acaba amb aquestes frases: « ¡Ojo, pues, directores de la infancia, con los múltiples enemigos que osarán atentar contra ella! ».

Llegim un altre article:

Article 6.

«**La escuela positivista ante el progreso**». Publicat a *Las Provincias* el 27 de juny de 1935 .

Un any abans de la guerra civil insisteix en el tema dels valors espirituals front el materialisme filosòfico-educatiu:

«Pero muchos filósofos y pedagogos, demasiados escritores i legisladores se olvidaron con harta frecuencia, en sus especulaciones civilizadoras de los elementos que integran la civilización humana...se olvidaron ciertamente del cultivo del espíritu... Y en más de cuatro de ellos la abstracción completa de la idea anímica los envolvió en la grosera indumentaria del materialismo, privándolos de la hermosa visión de lo espiritual, que alienta y vigoriza todo el laboreo escolar... porque –l'escola– debe ser religiosa y moral».

«Se dice y se repite que la escuela es la preparación para la vida, pero será de observar qué clase de vida, porque si de su programa se eliminan las ideas religioso-morales, que son a las almas lo que el pan a los cuerpos, entonces la preparación resultaría engañosa, sofisticada, antipatriótica, atea y...no digamos más.»

Volem deixar ací els articles d'opinió de D. José. Sols hem comentat aquells que al nostre parer, eren més representatius del seu pensament, o com a mínim el pensament que manifesta.

Encara va tractar altres temàtiques:

—«*El índice de materias escolares*» *Las Provincias* 27 de març de 1931.

Critica ací el número excessiu de matèries escolars tan d'actualitat: « ¡Pobres criaturas, cuyos débiles cerebros son atormentados sin consideración! ».

—«*La escuela nacional española*». *Las Provincias* 28 juliol de 1935.

Critica i rebuja la política de creació d'edificis escolars de la República, malgrat que va estar patint durant tants anys a Alaquàs un edifici i una aula calamitoses i desitjant que se'n construïra una de nova..

Pel que fa al tema de la llengua, ninguna persona recorda haver-lo sentit parlar en valencià. Que l'entenia devem donar-ho per cert en un home nat a Puçol de família valenciana, en contacte constant amb valencianoparlants i que havia estat dependent d'una botiga en una època en la qual a València tothom parlava valencià. Si també ell el parlava, no sabem res, però podem també donar-ho per segur. Una altra cosa és que volguera parlar-lo. A l'alumnat... «sempre parlava en castellà. Nosaltres en classe no parlàvem –vol dir en castellà– perquè no sabíem parlar, i si D. José ens sentia parlar en valencià ens pegava un calbot. Per a nosaltres era un drama parlar en castellà. Recorde que «*pañuelo*» ens pareixia una paraula rara perquè era un mocadoret. A poc a poc anavem deprenent».

Acabarem ací aquesta part del treball. Esperem que a través d'aquestes pàgines s'haja donat una visió –encara que minsa– de la vida, l'obra i el pensament de José Sanchis Almiñana. Un home, un mestre i un polític que va passar/donar molts anys de la seua vida a Alaquàs.

II.- D. JOSÉ SANCHIS ALMIÑANO VIST PELS SEUS ALUMNES.

La part més entranyable d'aquest treball i pel que crec ha valgut la pena el realitzar-lo, han estat les converses que he mantingut amb els alumnes que queden vius. Persones ja majors que se senten importants i contenen els seus records com la cosa més valuosa del món. Tenen tota la raó.

Fan el relat de les seues vivències infantils com si haguessen passat ahir. En ells han quedat gravades com fotografies antigues. Això ens sembla extraordinari, perquè després de tants anys podem escoltar-les fresques i vívides.

Els alumnes de D. José amb els quals he contactat són: Francisco Moret Alòs: *de la casa del Sant*; Francisco Planells Martínez, *el Castellero*, Miguel Ferrer Sanz, *el Careto* i Enrique Pons Gil *de ca Jerònim*. També En Luís Sena Aguilar.

Francisco Planells Martínez el *Castellero*, és el quart de l'esquerre segona fila començant per baix.

També, fa més de vint anys, vaig gravar una conversa, que donava per perduda, amb Francisco Cervera Requeni, *Pistoles*, nat el 2 de novembre de 1903; i Miguel Montoro Sena, *el Xocolatero*, nat el 22 de juny de 1913. Els dos havien estat alumnes de D. José i compartien l'admiració pel seu mestre. La casualitat m'ha jugat una bona passada i regirant calaixos he recuperat la cinta on tenia l'entrevista. La gravació ha resultat molt valuosa perquè els interlocutors, encara que gent gran, tenien bona memòria i havien estat alumnes amb dèu anys de diferència la qual cosa permetia records espaiats en el temps. Ells havien pertangut a la secció dels grans, havien actuat com a «instructors» i manteniren un contacte més directe amb el mestre, inclús foren dipositaris d'alguna confiança. Tots dos han mort. No obstant això vaja el meu agraïment encara que hagen passat vint anys.

A les classes de Sanchis Almiñano no sols assistien xics d'Alaquàs, també n'hi havia d'altres llocs, però vaig considerar que malgrat ser tan pocs els que quedaven vius, era preferible recollir sols els records de gent alaquasera.

El plantejament de les converses volia que fora el més espontani possible, encara que hi havia preguntes clau que m'ajudarien a conèixer el dia a dia de l'escola: A on estava ubicada i com era l'escola? Quants alumnes hi havia? Eren de la mateixa edat? Com organitzava D. José les classes diàriament? Com mantenia l'ordre a la classe? Quins càstics o premis aplicava? Quins materials feien servir per a ell i per als alumnes? Quines anècdotes recordaven? Com era el caràcter del mestre? Cantaven cançons? Feien excursions? Havien escoltat comentaris sobre la seua activitat política?

Per tal de respondre aquestes preguntes, la majoria de les vegades transcriuré les propies paraules dels entrevistats així com les de Matilde i Maria Moret Alòs *les montañeses*, germanes de Francisco. Sembla que així, per al lector, seran més autèntiques i ens donarà la sensació de viure-les personalment.

L'EDIFICI DE L'ESCOLA.

Avui l'edifici municipal ha estat remodelat i res queda del que va ser. Allí se trobava l'Ajuntament, la casa del mestre, la de l'agutzil i les dues aules de l'escola, una per als xics i una altra per a les xiques. Les dels xics estava en la planta baixa. «...entraves per la porta de l'Ajuntament i a la dreta estava la casa del mestre, allí vivia D. José, la seua senyora, una germana de la senyora i els fills. La veritat és que vivien com vivien. A l'esquerra vivia l'agutzil. Passaves endavant i a la dreta estava la classe, que no era massa gran per als que erem. No cabíem drets». La xifra podia fluctuar entre els quaranta, seixanta o més, «arribà a tindren cent». Entre els onze i dotze anys, la majoria deixaven l'escola i es posaven a treballar, però podien romandre fins els catorze.

«Al fondo i al costat de la cuina de la casa del mestre hi havia un corralet amb una figuera on eixiem al *recreo*. Era tan xicotet, que no podiem correr ni res, sols esmorzàvem plantats. Així que... quan se n'anàvem a casa pareixíem fieres perquè havíem estat esclaus durant molt de temps. Al pis de dalt i pujant per una escaleta estava l'escola de les xiques. No ens juntàvem mai».

Pel que fa al mobiliari «...estàvem sentats en bancs i pupitres... el mestre estava dalt d'una tarima en la seua taula i el silló, a la seua dreta i esquerre se sentaven els instructors, que eren els que més sabien».

Micalet *el Careto* està baix a la dreta del mestre.

A més a més dels alaquasers, venien alumnes de Xirivella, Aldàia i de les alqueries de Xirivella. *D. José* no deïa mai que no a un alumne encara que foren d'altres pobles, perquè a aixos els cobrava 3 pessetes al mes.

Un grup tan nombrós suposava un bon treball d'organització per poder controlar tot l'alumnat. Per eixa causa, es recolzava en els alumnes més avançats per a què li ajudaren en la tasca diària amb els grups de la classe: « Tots el dies inclús el dissabte, entràvem a l'escola a les huit i mitja i eixíem a les onze. Per la vesprada entràvem a les dos i eixíem a les cinc. El dijous no anàvem a l'escola per la vesprada, però si eixa setmana havia hagut alguna festa, sí que anàvem».

«*D. José* estava dalt d'un púlpit –tarima– i a dreta i esquerra sobre la paret hi havia dos oracions, una per a quan entràvem i una altra per a quan eixíem.

Només m'enrecorde de la d'eixir, i no tota. El tio Francisco la recita amb veu monocorde, com aleshores:

*Gracias os damos Señor
Eterno, Rey Soberano.
Que todas nuestras tareas,
Las infundan vuestras manos.*

No sols es resava, també es cantava. Les cançons escolars són joies musicals raríssimes perquè abans de la República les cançons no formaven part del currículum escolar. La I.L.E fomentà la música i el cant. Les cançons s'aprenien de memòria sense escriure-les al pentagrama. Les lletres sempre s'aprofitaven per a transmetre valors. Són la veu del passat que es fa present.

*Se dio fin a la tarea.
Cada cual vaya a su hogar,
sin quedarse por las calles
ni reñir ni disputar.*

*Que los niños en las calles,
Se acostumbran a hablar mal
a faltar a sus deberes
y a ultrajar la ancianidad.*

*Tierna plegaria a Dios elevemos
postrados de hinojos al pie de tu altar,
y al señor Maestro también saludamos,
que dia tras dia la ciencia nos da. (bis)*

«En l'escola estàvem en rotgles i en bancs per la edat; en un els més xicotets, que diríem els pàrvuls. Després els que donaven el *Cató*, que estaven aprenent a llegir, i després la primera, segon, tercera quarta i quinta secció. La quarta i quinta secció eren les dels sabuts que feien d'instructors dels més xicotets; un instructor per cada secció. Als instructors els portava (atenia) ell directament i els instructors cuidaven els xicotets, els feien llegir i els preguntaven la lliçó...» «Si algú es portavem mal, l'instructor t'enviava al mestre i ell te deïa: *pon la mano!* i ens pegava amb una vareta que tenia sempre en la

Se dió fin a la ta re a. Ca da cual va ya su-ho gar sin que
dar se por las ca lles ni re ñir ni dis pu tar. Que los ni ños por las
ca a lles sea cos tum bran a hablar mal a fal tar a sus de be res ya ul tra
jar la-an cia ni dad tier na ple ga ria a-Dios e le va mos pos
tra dos dehi no jos al pie de sual tar y-al se ñor ma es tro tam bién sa lu da mos que
di a tras di a la cien cia nos da. Que di a tras di a la cien cia nos da

Cançó que es cantava a l'escola de D. José Sanchis Almiñano. Canten : Francisco, Matilde i Maria Alòs Forment.
Transcripció musical: Albert Forment Navarro

mà. Si llevaves la mà, te'n pegava dos i si la tornaves a llevar, tres. També castigava a no eixir a les cinc.»

No recorden els alumnes si hi havia un horari establert per a les matèries escolars sols que «...quan se n'anàvem a casa per la vesprada, un xiquet dels majors llegia el que tocava per a demà: geografia, història, *catecisme*. Era D. José el que sempre deia el que tocava per a demà. Tots els dies féiem escriptura i aritmètica.

Per a «*deberes*» als majors sempre ens posava una «*clàusula*» –oració– i havíem d’analitzar-la «*por Prosodia, Analogía, Sintaxis y Ortografía*».

Al quadern que guardava Francisco Cervera hi ha un exemple d’aquest tipus d’anàlisi que transcriu: «*Los días claros seguidos de noches serenas revelan espléndido tiempo favorable a todos los seres vivientes*».

Aquest nivell, lògicament era per als majors als quals «...ens preguntava tots els dies per vore si havíem fet el treball...» Als menuts els instructors els feien llegir en el *Catón* i escrivien en un quadern pautat. Algunes vegades llegien amb el mestre. Per a l’escriptura «...primer en les llibretes féiem palets, després redolins. Teníem en la paret un cartell amb les lletres de l’abecedari, les copiàvem... quan ja sabíem llegir escrivíem paraules com ara: «*padre*», «*madre*», «*hermano*», «*primo*»... i també dictava paraules».

«Quan acabàvem mirava una o dos llibretes de cada banc i deia: «*¡bien!*», «*¡mal!*» ...sempre triava les dels que sabia que ho feien pitjor ...no les mirava totes, però quan féiem dictat els majors sí que les corregia».

«Quan sabíem llegir i escriure copiàvem d’un llibre una carta per a saber com se feia i després te deia que tu escrivies una dirigida a una persona, a una empresa...» Al quadern de Francisco Cervera hi ha una carta adreçada a una empresa d’Euzcadi. «Els menuts escrivien en una llapissera. Els majors escrivíem en *pluma* que sucàvem en un tinter que es comprava cadascú»

La cal·ligrafia era una preocupació per a Sanchis Almiñano «...ell tenia molt bona lletra i volia que tots la tinguérem també bona... escrivíem en lletra anglesa. Tots els que passàrem per les seues mans tenim una bona lletra»

Respecte de l’Aritmètica: «féiem números, les quatre regles: sumar, restar, multiplicar i dividir; *los números romanos*, problemes, tot això... però ell en lo que estava fort era en Gramàtica»

Volia saber també quin tipus de material tenien els alumnes, sobretot els llibres que usaven els alumnes. «Donàvem els llibres que havia fet ell, eren uns llibrets xicotets que venia ell mateix...» Tots valoren moltíssim *El Moralizador*. Sols els majors parlen de *Rudimentos de Geografía* i *Rudimentos de Gramática Castellana*. Francisco Cervera tenia el de *La civilización española*.

Ell i Miguel Montoro recorden que «el mestre ens feia llegir una de les històries que posava en el llibre i al final hi havia unes preguntes que havies de contestar, si les contestaves bé volia dir que ho havies entés...».

També teníem un llibre de lectura, perquè tots els dies llegíem en veu alta, es deia: *Hechos y Dichos* i posava coses de tot el món; ahí coneguí la història de Guillermo Tell... El dijous pel matí sempre llegíem poesies. També teníem –recorda Enrique Jerònim– «*Corazón. Diario de un niño*».

«Jo me'n vaig anar de l'escola als 12 anys, però sé que als més majors els dugué un llibre de dret i els comentava coses dels advocats...».

«A l'escola anàvem tots els dies de la setmana tret del dijous per la vesprada i el diumenge. El dissabte també anàvem, però era diferent. Pel matí féiem *Urbanidad*, ens ensenyava com calia parar taula, agarrar la cullera, la forqueta, el ganivet... que no es tocava el menjar amb els dits, que havíem de llavar-se les mans abans de dinar... També féiem com que anàvem pel carrer i havíem d'anar per la dreta i cedir el pas als majors,... i no com ara que si poden te peguen un espentó».

«El dissabte per la vesprada resàvem el rosari i els combregadors anaven al *Catecismo* a l'esglèsia».

El curs escolar acabava en juny i «...*D. José* organitzava excursions abans de les vacances. Anaven sols deu o dotze, els que s'ho podien pagar. Anàvem a València al Jardí Botànic; a la Merededéu; a Viviers; i a eixe lloc on hi ha l'esquelet d'una ballena, –es referèix al Museu Paleontològic que aleshores estava a l'Almodí– Se n'anàvem en el tramvia que valia vint cèntims i a l'hora de dinar acudíem a *La Morellana* una fonda que estava prop del Mercat i que en una vint-i-cinc pessetes donàvem un plat de paella i ensalada...»
També anàrem una vegada a Sagunt a vore el castell.»

Voldria ara contar dues anècdotes. Una, del tio Paco *el Castellero*.

«En el corralet que eixíem al pati hi havia una figuera, i uns quants xiquets i jo pujàrem a menjar figues. Va eixir Donya Felisa i ens diu:

–Què feu ahí dalt?

–Ei! menjant figues – li contestàrem.

–Baixeu... baixeu... -va dir ella.

Y va avisar a D. José que ens va castigar sense dinar i va dir:
–«*Hoy no vais a comer, que ya teneis bastante con los higos*».

L'altra és del tio Enrique *Jerònim*

«Per les vesprades quan anàvem a llegir s'adormia. Ell tenia un palillero per assenyalar la lletra, per exemple la a. Però com s'adormia se li corria el palillero cap a una altra lletra. Tu dies la primera lletra que havia assenyalat, ell es despertava i estava assenyalant-ne una altra, per exemple la e, aleshores es pensava que t'havies enganyat i t'arreava cartxot».

Sols ens quedaria tractar l'opinió que sobre el seu mestre ha quedat en els alumnes.

Malgrat haver diverses opinions, tots coincideixen en què era un enamorat de l'ensenyament, bon mestre, molt treballador, seriós, recte, i que «ho sabia tot dels alumnes: on anàvem, d'on veníem i sobretot el que féiem. Sempre ens pillava!...»

Novament Paco *el Castellero* a la meua pregunta de com recordava a D. José contestà molt parsimoniós: «Un home molt serio, amb la seua barbeta, el seu bigot i la seua vareta en la mà». I el tio Enrique *Jerònim* afig «pegava moltes galletes, feia entrar la lletra a galtaes».

Els records dels qui conegueren a D. José jove són ben diferents d'aquells que el conegueren major.

En aquest treball la figura del mestre ha estat analitzada des d'una doble vessant. La primera s'ha mirat el personatge públic i el seu pensament pedagògic i polític a través dels textos que ens va deixar escrits. En una segona part, la font d'informació ha estat la visió i els records dels alumnes en la realitat de la classe. Aquesta doble focalització, ens apropa a una persona: Don José Sanchis Almiñana, un home, un mestre i un polític coherent amb la seua idiosincràcia, i allò més important, que va donar gran part de la seua vida a la gent d'Alaquàs. Sols per això, no pot quedar en l'oblit i mereix el nostre respecte i admiració.

El meu agraïment als alumnes de D. José Sanchis Almiñana: En Francisco Cervera Requení *Pistoles*. En Miguel Montoro Sena *el Xocolatero*. En Francisco Planells Martínez *el Castellero*. En Francisco Alòs Forment *de la casa del Sant*, En Miguel Ferrer Sanz *el Careto* i N Enrique Pons Gil *de ca Jerònim* per la generositat en deixar-me compartir els seus records.

A En José Soriano Besó per insistir en que reatitzara aquest article. A Na Maria Carmen Agulló Diaz per el seu ajut i orientació. A Na Matilde i Na Maria Alòs Forment *les Montañeses* per les seues cançons. A En José Manuel de la Rubia Comos, per facilitar-me documentació de Manzanera i al jove N Albert Forment Navarro net de *Micalet el Frare* per la transcripció musical.

